

PROF. SIZOO, E. A., De Ouderdom der Aarde, Kok, Kampen, 155, f3.25.

Hierdie boekie, wat in die vorm van 'n versamelwerk is, is 'n uitloei- sel van 'n konferensie wat in 1950 gehou is deur „de Christelike Vereni- ging van Natuur- en Geneeskundigen” oor 'n onderwerp waaraan daar op natuurwetenskaplik gebied reeds baie energie gewy is en wat weens sy verband met die skeppingsverhaal vir die gelowige ook van besondere betekenis is.

Die doel van die konferensie word op meesterlike wyse deur Prof. Dr. Sizoo gestel in die inleiding „Het Scheppingsverhaal en de historische Geologie”. Die doel is, naamlik, om meer duidelikheid te probeer kry oor die konflik wat ontstaan het as gevolg van die teenstrydigheid — werklik al dan nie — tussen die aarde se ouderdom soos afgelei word uit die skep- pingsverhaal aan die een kant en dié soos afgelei word met behulp van natuurwetenskaplike metodes. Tereg wys Prof. Sizoo daarop dat baie gelowiges die aangeleentheid verkeerdlik bejeen as een waarop hulle nie die reg het om hulle mee te bemoei nie.

Na 'n „Korte inleiding in die gesiedenis van de geologische weten- schappen” volg beskrywings van die verskillende natuurwetenskaplike metodes van ouderdomsbepalings deur ooreenkomstige vakspesialiste onder die volgende hoofde: „Physische ouderdomsbepaling der aarde”, „Palaeontologiese ouderdomsbepaling”, „Geologiese ouderdomsbe- palingen”, „Over de ouderdom der sterren”, „Bepaling van de ouderdom met radioaktiewe koolstof” en „Physische ouderdomsbepaling” (aan- hangsel).

Dit is duidelik dat daar 'n mate van oorvleueling in hierdie uiteen- settings moet wees. Dit het egter ook die groot voordeel dat die stukke onafhanklik gelees kan word. Verder dien op gelet te word dat die metode met behulp van die radioaktiewe koolstof 'n heel onderste grens (30,000 jaar) vir die ouderdom van die aarde vaslê, soos die skrywer dan ook self vermeld en dat die ouderdom van die oudste sterre (10^{12} jaar) waarskynlik 'n boonste grens vaslê. Fisiese, geologiese en palaeontologiese ouder- domsbepalings wys op 'n ouderdom van ongeveer 1500 miljoen jaar.

Die verskillende skrywers het daarin geslaag om die beginsels waarop hulle ouderdomsbepalings berus so voor te dra dat ook die gewone leser,

met net 'n bietjie kennis van natuurwetenskaplike beginsels, dit kan volg. Wel is daar ruimte tot kritiek, maar dit kan nie die minste afbreuk doen aan die doel van hierdie skrywe nie.

Alhoewel die boekie nie 'n oplossing aanbied vir die konflik nie bevat dit baie waardevolle gedagtes en kan dit baie sterk by lesers aanbeveel word. Die feit dat dit die vierde uitgawe is sedert 1950 spreek vir homself.

J. H. v.D. M.

* * *

DR. M. VAN RHIJN, Gedachten en Gestalten uit de Evangelien, C. F. Callenbach, Nijkerk, S.J.

Hierdie werk in twee bande is die resultaat van die skrywer se voorlesings oor jare voor jeug- en gemeentelike samekomste. Die eerste helfte van die eerste band word beslaan deur 'n monografie oor Johannes die Doper; met enkele ondersoekers is die skrywer van oordeel dat die Doper by Ain Karim, ongeveer ses myl van Jerusalem gebore is, dat hy geen verband hou met die Essenisme nie dat hy sy doop ontleen aan die joodse proselietedoop. Al hierdie gesigspunte sal in die lig van die Qumrantekste in heroorweging geneem moet word. Die skrywer bied aanneemlike verklarings oor die vraag waarom Jesus Hom deur Johannes laat doop het, en van Johannes se vertwyfeling in die gevangenis van Machaerus. Die agtergrondskildering op grond van die gewens deur Flavius Josephus en die joodse bronne is histories getrou.

In die tweedehelfte van hierdie band word gehandel oor die universalistiese betekenis van die uitsending van die sewentig (Luk. 10:1vv.) en oor die betekenis van die gelykenis van die barmhartige Samaritaan.

'n Laaste hoofstuk word gewy aan die tipering van Maria van Bethanie wat die goeie deel gekies het en 'n onvergelyklike toesegging van Jesus ontvang het.

Die tweede band open met 'n hoofstuk oor Tafelgesprekke — 'n onderhoudende beskrywing van die tafelgebruike van die Ooste in die tyd en die betekenis van Jesus se tafelgesprekke, sy vergelykinge van die Koninkryk van die Hemele met 'n maaltyd kry teen daardie agtergrond nuwe betekenis. In 'n hoofstuk, *Ontmoetings*, wys die skrywer aan die hand van die geskiedenis van die vrou wat aan bloedvloeiing gely het, die sondares wat Jesus se voete gesalf het, die oorspelige vrou, Saggëus en Levi die tollenaar, hoedat God die mense in Christus soek, die wesenlike verkondiging van die Nuwe Testament.

'n Verdere hoofstuk bied 'n verduideliking van Luk. 15, die gelykenisse van die verlore penning, die verlore skaap, die verlore seun.

Hoewel populêr geskryf, probeer die skrywer steeds sy verklarings wetenskaplik te verantwoord.

A. S. GEYSER.

DR. P. A. VAN STEMPTVOORT, *Eenheid en Schisma*. G. F. Callenbach, Nijkerk, 1950.

Hierdie wetenskaplike ondersoeking is 'n heruitgawe van die proefskrif van Dr. van Stempvoort en bedoel om te wees 'n bydrae tot die besinning van die Ned. Hervormde Kerk by die opstek van sy Kerkorde ten aansien van die vraagstukke rakende die ekumene. Vir die doel het die skrywer, uitgaande van die opvatting dat die geheel in die deel teruggevind word, 'n fenomenologiese eksegetiese studie gemaak van gedeeltes van I Korintiërs, waarin Paulus, meer as in enige ander brief handel oor die eenheid van die gemeente en bygevolg van die Kerk, volgens die stelling van A. G. Hebert in sy *The Form of the Church*. In die Inleiding word 'n kort skets gebied oor die storie van die besinning oor die Eenheid van die Kerk. In 1836, twee jaar na die Afskeiding, het Baron van Hoëvell op 'n dergelike tema sy doktorske proefskrif ontwerp en die gewenste eenheid in 'n kragtige sentrale gesag, die synode, gesoek. 'n Rooms-katolieke tydgenoot, Möhler, soek die eenheid in die Heilige Gees en die hiërargie as uiterlike teken daarvan. Ander soek dit in die gemeenskaplike aanvaarding van die Skrif, die belydensskrifte, die sakramente en die historiese episkopaat. Eenheidsverstorend is die indra van politieke en filosofiese voorstelle in die besinning van die Kerk.

Na aanleiding van 'n eksegetiese studie van I Kor. 1:1-3 kom die skrywer tot bepaling van een van die elemente van die eenheid: 'n gemeenskaplike liturgie. 'n Tweede eenheidsfaktor lê in die historiese gemeenskaplike oorsprong en 'n derde in die apostoliese prediking en praktyk. Onder hierdie laaste word nie verstaan die opvatting van 'n apostoliese sukses nie. In die derde hoofstuk, hoofsaaklik 'n bepaling van die begrip „liggaam” in I Kor. 10-12, konkludeer die skrywer dat die bron van die eenheid Christus en die Heilige Gees is. Sy slotbeskouing neem al die elemente wat uit sy ondersoek tevoorskyn gekom het as faktore van die eenheid in een geheel saam as die *sensus catholicus* uitgaande van die persoon van Christus.

A. S. GEYSER.

* * *

ARTUR WEISER, *Der Prophet Jeremia* übersetzt und erklärt. Das Alte Testament Deutsch, Teilband 20 u. 21. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1952, 1955. 488 S.

Dat na die uitnemende kommentare van P. Volz (1922, 2de dr. 1928) en W. Rudolph (1947) daar in die Duitssprekende Evangeliese wêreld so spoedig weer 'n uitgebreide verklaring van die boek Jeremia sou verskyn wat by alle aansluiting aan sy voorgangers so 'n eie geluid sou laat hoor, is 'n verblydende verrassing. Prof. Weiser van die Universiteit van Tübingen het ons kommentare materiaal inderdaad verryk met hierdie deurwroegte en simpatieke werk wat veral ook die predikante

en meer ontwikkelde en belangstellende gemeentelede en -leiers uitstekende dienste sal verrig. Die wetenskaplike diskussie kom veral in voetnote aan die orde, die verklarende teks self lees as een geheel. Die Inleiding word aan die end van de tweede deel aangetref en behandel duidelik en instruktief die historiese internasionale en nasionale agtergrond, waarop die lewe en werk van die profeet geskilder word met helder indeling in die drie vernaamste periodes en die verskillende fronte waarteen die profeet moes veg. Die derde en belangrikste deel van die Inleiding is die derde waarin Jeremia se posisie en betekenis in die godsdiens van die Ou Testament uiteengesit word. Hier word eers sy verhouding tot die tradisie, en veral die kultiese tradisie van die Jahwisme beskryf en in teenstelling met veel vroeër critici die sterk verbondenheid van Jeremia en sy prediking met die Verbondskultus beklemtoon. Weiser sien by Jeremia geensins 'n radikale verwerping van die kultus, soos dikwels uit tekste soos 6:20, 7:21-28 afgelei word nie. Uit die gebede van Jeremia, uit die plek en geleenthede van sy optrede, uit die liturgiese vorme van sy uitsprake, uit sy beskouing van albei die geskeide ryke as deel van groot Israel en as volk van die verkiesing en uit ander trekke konkludeer Weiser dat Jeremia vertrouwd was met en sterk verbonde aan die verbondstradisie van sy volk soos dit in sy kultus tot uiting gekom het. Belangwekkend is ook dat vanuit hierdie kultiese verbondenheid die prosagedeeltes van Jeremia se prediking hul verklaring ontvang, wat nie soos by vroeëre verklaarders as bewerkings deur later hand of as afkomstig uit 'n aparte „bron” (die deuteronomiese C-bron van Mowinckel en Rudolph) behoef beskou te word nie, maar as parentiese rede soos in die erediens gebruiklik gesien kan word (S.469-473, 482, ook 87f, 100f.). In Jeremia se prediking in verband met die kultus is die teenstelling nie kultiese of etiese godsdiens nie, maar offerkultus as menslike prestasie of verbondskultus as Godsdaad (S.63, 72). Jeremia se posisie binne die Outestamentiese profesie word daarna in die Inleiding behandel en aangetoon in hoever Jeremia uit die erfenis van sy voorgangers leef en in hoever by nuwe elemente van Godservaring en Godskenis en Godsverhouding verteenwoordig. Ten slotte word die vorm en ontstaan van die boek Jeremia behandel.

Opmerklik is in Weiser se kommentaar die behoudende posisie wat hy inneem in vrae van egtheid van verskillende perikope wat gewoonlik aan Jeremia ontsê word. Ek verwys na 3:14-18, 5:18v., 10:1-16, 16:10-13, 17:5-11, 17:19-27, H.30 en 31 (behalwe vss. 38vv.), 33:1-13, en HH. 46 vv. Veel van sy argumente hier hang weer same met die bogenoemde verbondenheid wat Weiser opgemerk het tussen Jeremia se prediking en die Verbondskultus, waardeur bv. die perikoop teen die afgode (10:1-16) en oor die Sabbat (17:19-27) geheel of in kern gehandhaaf kan word. Dit beteken natuurlik geensins dat Weiser die reg en die toepassing van literêr- en godsdienshistoriese kritiek sou opgee nie (vgl. bv. sy besware teen 23:34-40, 32:29b-35, 33:14-26, HH. 50v.),

maar bewys 'n dieper indringing en insig in die godsdienstige verhoudings in Israel en in die agtergronde van die prediking van die profete en daarmee 'n groot wins op vroeër beskouings.

Of Weiser tereg die offerwette heeltemal uitsluit uit die Godsopenbaring volgens Jeremia se opvatting (7:21vv.) en tereg in die „leuenpen van die skrywers” (8:8v.) die hele offerwetgewing veroordeel sien, lyk my twyfelagtig; dit gaan m.i. vir die profeet om die beginsel van volstreekte gehoorsaamheid aan die woord van Jahwe met nadruk op sy etiese inhoud, wat egter die kultiese en selfs die offer nie behoef uit te sluit nie. Ook met die beskouing van die simboliese handeling met die gordel in H.13 en die twee korwe met vye H.24 as louter visioene sou ek nie wil saamstem nie. So sal daar altyd verskil van opvatting bly, wat niks afdoen aan my groot waardering vir en onvoorwaardelike aanbeveling van hierdie uitnemende kommentaar.

16 Julie 1956

B. GEMSER.

* *

H. W. HERTZBERG, *Die Bücher Josua, Richter, Ruth* übersetzt und erklärt. Das Alte Testament Deutsch, Teilband 9. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht. 1953. S.281.

Ook hierdie band van die bekende en gewaardeerde serie ATD verdien alle aanbeveling, is 'n aanwys vir die boekeskat van ons predikante en 'n groot hulp vir die prediking. Hertzberg se verdienste as ekseget was reeds duidelik in sy mooi kommentaar op die boek Prediker in die Sellinse serie, 1932. Reeds toe het geblyk hoeseer hy sowel met literêr- en geskiedwetenskaplike gegewens weet om te werk as dat hy oog en hart het vir die groot teologiese vrae en waardes van die boeke van die Ou Testament en die Skrif as geheel, selfs m.i. met enige oorbeklemtoning van die teologiese ten koste van die histories en literêr waarskynlike. Veral aan 'n kommentaar op die Rigterboek het ons groot behoefte gehad, ons in die Hervormde kring veral, waar Tekst en Uitleg nog altyd in gebreke gebly het om sy ereskuld ten opsigte van hierdie boek sowel as van die Koningsboeke af te doen, terwyl Prof. Joh. de Groot se mooi verklaring van Josua reeds 25 jaar gelede verskyn het. Prof. Hertzberg verstaan goed om die groot lyne in die oog te hou en die Bybelboeke en hul stof in die groot verbande te sien, al moet besonderhede daarby wel soms tekort kom aan behandeling. Na 'n instruktiewe literatuuroorsig, behandel hy die tussenposisie van die boek Josua tussen Pentateug en Historiese boeke en sy verband met albei sowel wat die stof as sy afkoms (trasie kring, Deuteronomies maar nie met Noth as eenmanswerk nie) betref. Die teologiese grondstelling van die boek is: die werking Gods geregtigheid in die geskiedenis te laat sien en dit as 'n prediking tot 'n horende gemeente gespreek (S.8 en 128). Die boek stel veel in 'n „horisontale” lyn en vlak, wat eintlik in 'n „vertikale”

gelees moet word (S.9), daar is 'n ander „tyd-verstaan” as ons gebruiklike aan te wend, een waar by eeue in mekaar geskuif word en God vrywel alleen as die handelende gesien en gepredik word, sowel by die besetting van die land as by die verdeling daarvan. Daarom is die gegewens van die boek nie „histories” waardeloos nie, as alles maar in die regte perspektief gesien en die tradisie-geskiedenis nie verwaarloos word nie. Die ontstaan van die boek moet nie soseer in literêre „bronne” nie as wel in lokale en met heiligdomme verbonde tradisies gesoek word. Ook al skyn Benjamintradisies te oorweeg is dit goed moontlik om Josua (uit die Josefstamme) histories te verstaan in wie Benjamin- en Joseftradisies saamgebind is. Die bou van die boek en sy prediking word helder en teologies verantwoord, veral op die bladsye 84vv., 99, 120, 124 en 135v. aangewys met 21:43-22:8 as hoogtepunt.

Die Rigterboek gelyk op Josua insover as dit enersyds die gang van die Godsgeskiedenis met Israel voortset, andersyds 'n in sigself beslote boek is met 'n duidelike opset. Die opbou is ook hier van „deuteronomiese” hand, maar nieteenstaande sy sistematiese opbou word oorgelewerde feite nie verwaarloos nie. Die Rigters is regeerders en regsprekers, gestaltes van Gods genade midde in die skuld van die volk. Daar loop deur die hele boek, spesiaal in die twee aanhangsels beklemtoon, die dubbele lyn van die heerskappy van God en van die behoefte aan sentrale menslike regeringsmag, wat nie alleen verskil in politieke menings weergee nie. Die boek bedoel 'n sigbaarwording van 'n stuk Goddelike beplanning, wat na 'n heilsdoel voer. Ook hier weer is verskille in gegewens nie uit literêre bronne nie maar uit verskil van tradisies te verstaan (alleen in Rigt. 19-21 moontlik reeds literêr vasgelê). Rigt. 1 bedoel te laat verstaan waarom die genadewil van God hom nie deurgeset het nie. Hertzberg se beskouing van die Abimelegverhaal (H.9) en die „klein rigters” (H.10) is belangwekkend, sy karakterisering van Simson kostelik (S.223); sy beswaar teen die voorstelling van die toeskouers op die dak (15:4-8) argeologies nie te handhaaf nie (vgl. reeds ICC en New Bible Commentary).

Ruth word tereg nie vanuit 'n bybedoeling of bykomende trekke verklaar nie, maar uit 'n godsdienstige hoofgedagte wat Hertzberg in navolging van Rudolph in 2:12 vind. Persoonlik beskou ek dit liever as gesentraliseer om die *chèsed*-gedagte soos in 1:8, 2:20, 3:10 en 4:9v. tot uitdrukking gebring. Inderdaad is Jahwe hoofpersoon in die verhaal en boek, maar dan veral in sy *chèsed* wat ook op die ander figure afstraal en deurstaal. Hertzberg veronderstel 'n taamlik hoe ouderdom van die verhaal, omstreeks die middelste koningstyd.

14 Julie 1956

B. GEMSER.

KURT GALLING, *Die Bücher der Chronik, Esra, Nehemia* übersetzt und erklärt. Das Alte Testament Deutsch, Teilband 12. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1954. 256 S.

Dat onder die op bl. 256 genoemde literatuur so baie resente geskrifte vermeld kon word, bewys hoeseer die boeke Kronieke, Esra, Nehemia in die wetenskaplike belangstelling staan en hoeveel probleme daar nog altyd mee verbonde bly. Geen wonder, dat bogenoemde verklaring ook self weer baie vrae laat opkom en nie so 'n bevredigende nasmaak laat as die hierbo bespreekte nie. Prof. Galling wat 'n outoriteit is op die argeologiese en historiese terreine van die Outestamentiese wetenskap, gee ook in hierdie werk telkens blyk van sy uitgebreide kennis hiervan. Dit is verblydend dat hy meer aandag gee aan die lokalisering van plekname as wat in die bogenoemde arbeid van Hertzberg gedoen is (vgl. S.31 oor die Levitestede, I Kron. 6:39/54vv., en elders). Aan daterings kwessies sowel van die boeke as hulle samestellende dele en van die persone wie se lewe en werk daar beskree word, is baie aandag gegee. Waar die skrywer se ruimte beperk was, moes hy die argumentering meer as hom lief was bekort (S.5) wat die oorsigtelikheid van sy betoog somtyds wel skade moes doen.

Galling dateer die terugkeer van Serubbabel en Jesua nie in 538 v. C. direk na die edik van Cyrus nie, maar eers in Darius se dae (521 v. C.; vgl. S.12, 187 ff.). Die gegewens aangaande Nehemia se optrede tydens Artaxerxes I word as betroubaar en sy werksaamheid in 445-430 v. C. gestel; Esra, soos in baie van die nuwere studies, nie as voorganger van Nehemia in 458 v. C. of soos met Rudolph tussen die eerste en tweede verblyf van Nehemia, d.i. na 433 v.C. gestel nie, maar definitief na Nehemia en wel liefs in die eerste jare van Artaxerxes II omstreeks 400 v.C.. Galling onderskei twee uitgawes van die hele Kroniekboek (dus Esra en Nehemia ingeslote); die eerste dateer hy omstreeks 300 v.C. dus in die begin van die Hellenistiese, die Diadochetyd (waarvoor hy 'n reeks argumente gee S.14f.), die tweede, wat 'n aansienlike uitbreiding en bewerking van die eerste verteenwoording en wie se bydrage hy in die vertaling deur 'n kleiner lettertipe weergee, eers 'n een later onder Antiochus III, dus omstreeks 200 v.C. (S.15f.). 'n Skat van historiese gegewens word aangewend om hierdie daterings te staaf. Daar sal seker ernstig met Galling se argumenterings rekening gehou word in die komende wetenskaplike diskussie oor hierdie boeke, maar van 'n *communis opinio* insake die literêre en historiese probleme wat hulle stel, is ons nog ver verwyderd, wat in 'n kommentaar vir 'n breër leserskring groot struikelblokke verteenwoordig.

Aan skerpsinnige voorstelle en ideë is Galling se verklaring ryk. In die aan Kronieke (veral die tweede Kronis) eie historiese stowwe sien hy 'n weerspieëling van toetsande en gebeurtenisse van koning Josia se tyd, soos in die lys van kroondomein-beamptes I, 27:25-31,

S.75f., vestings II, 11:5vv., S.104, visitasiekommissie en regsreformasie II 17-19, S.120, 124, Paasfeesviering II 30, S.159. Interessant is sy opmerkings oor die minderjarigheid van Josia (S.172f.) en die historiese kern van Manasse se „bekering” (S. 168), as ook sy lesing van *bisjlām* Esra 4:7 as *besjēm jerusalem* en *tarpelajē* 4:9 as „van Tripolis”.

Die gebruik van die verklaring sou gemakliker gewees het as in die margo van die verklaring nie alleen die verse maar ook die hoofstukke duidelik aangegee gewees sou het (soos in ander dele van ATD). B1. 156 r.3 is Ahas fout vir Hiskia; bl. 198 by Tripolis is VT 1954, 3 fout vir 1954, 4, p.418).

Die gespanne wetenskaplikheid en akribie van die verklaring en die hipotetiese van sy literêre en historiese konstruksies verhinder nie dat die teologiese betekenis van die Kroniekboek en sy prediking meermale gewys en beklemtoon word, soos in die Voorwoord, in die motto's bo die onderdele van die Inleiding en in die verklaring self. Oor die teologiese betekenis van die gelagsregisters sê S. 19 behartenswaardige dinge, soos ook oor dié van 'n woord uit die Rehabeamgeskiiedenis II, 10:15 en uit die gebed van Josafat II, 20:12 (vgl. S. 255). Kronieke wys volgens Gallig aan hoe die Wet tot die boete lei, maar tegelyk die gemeente dra, haar vreugde en sterkte kan wees, 'n syn onder die Wet wat tegelyk 'n syn onder die vrye genade van God is. Naas die groot kommentare van W. Rudolph in Eissfeldt se Handbuch z. A.T., Esra-Nehemia, 1949, en Chronikbücher 1955* en die onder ons bekende en gewaardeerde kleinere van A. van Selms in Tekst en Uitleg 1935, 1939 en 1947 wat albei en veral laasgenoemde teologies meer bied, is Gallig se arbeid vir tot studie geneigdes sterk aan te beveel.

15 Julie 1956

B. GEMSER.

* * *

B. J. VAN DER MERWE. *Pentateugtradisies in die prediking van Deuterojesaja.*

Proefschrift ter verkryging van de graad van Doctor in de Godgeleerdheid aan de Rijkuniversiteit te Groningen. Uitg. J. B. Wolters, Groningen, Djakarta. 1955. 280 bls.

Met hierdie deur die uitgewer in verskillende duidelike lettertipes keurig versorgde en merkwaardig weining drukfoute vertonende boekwerk het die by ons welbekende Hervormde predikant, tans van die gemeente Johannesburg-Cottesloe, vroeër van Silverton, na drie-en 'n halfjarige studie oorsee op welverdiende wyse die doktorsgraad in die Teologie behaal. Die werk doen sowel die skrywer as sy opleiding en sy promotor, Prof. Vriezen, eer. Dis bekend en behoorlik dat hy op hierdie arbeid die predikaat „met lof” verkry het. Die boek werp ons van die begin af

* (vgl. die samevatting van sy resultate in sy artikel Problems of the Books of Chronicles in Vetus Testamentum, Okt. 1954.)

midde in die stroom van die huidige teologiese wetenskap en diskussie aangaande die Ou Testament, somtyds soseer dat mens hom afvra of die hoof weer bo die woelige waters sal opduik, maar, geen gevaar, die skrywer en sy geselskap ontdek telkens weer die vaste gang van die betoog, die koers bly onvervaard behoue en aan die end sien mens met voldoening en trots terug op die afgelegde baan, waarvan die dreigendste draaikolke geen onoorkombare verhinderings geblyk het.

Die skrywer ondersoek watter gegewens aangaande die skepping, die paradys, die sondvloed, die aartsvaders en die Mosaïese tyd van verblyf in, verlossing en uittog uit Egipte, die skelfseewonder en die trek deur die woestyn voorkom in die geskrif Jesaja 40-55, wat soos deur die huidige wetenskap algemeen aanvaar, die prediking van 'n profeet uit die tyd van die Babiloniese ballingskap bevat (op enkele bladsye gee die skrywer nog interessante trekke wat die verskil tussen die Iste en die IIde en ook die IIIde Jesaja d.i. Jes. 56-66, ten opsigte van die onderdele van sy ondersoek laat uitkom, vgl. bl. 30, 37v., 141, 168, 180). Hy vra hom af in hoever hierdie gegewens by Deuterokesaja as direkte, letterlike aanhalinge aan die boeke Genesis tot en met Deuteronomium (die Pentateug) te beskou is, in hoever daar dus direkte literêre verband met daardie boeke of hulle „bronne” is of dat daar meer van tradisies sprake is wat sowel in die Pentateug as in die geskrif van Deuterokesaja voorkom, maar in beide in selfstandige vorm en dus nie op skriftelik vasgelegde, gesaghebbende bronne teruggaande nie, maar veeleer op verskillende oorleweringstrome. Dit blyk telkens dat die tweede alternatief die aanvaardbaarste is, dat hoewel die tradisies aangaande die genoemde heilsgebeure in Deuterokesaja se tyd in Israel algemeen bekend geag moet word, die tradisie dienaangaande so vry en selfstandig by die profeet weergegee word, dat in sy tyd „die gedagte van 'n heilige, eenmalig deur God geopenbaarde en onaantasbare dogma nog nie aan hierdie tradisies verbind is nie” (bl. 251). Dit blyk, telkens na uiters nougesette ondersoek en versigtige afweeg van die argumente, waarin van der Merwe hom 'n meester betoon, dat die weergawe van daardie heilsfeite by Deuterokesaja veel meer ooreenkoms vertoon met soos hulle in die psalms en in die voorafgaande profetiese prediking vermeld word as soos hulle in die boeke van die Pentateug beskryf is. Dit blyk dat dit Deuterokesaja nie om die tradisie en sy weergawe gaan nie, maar om die lewende God, om wat Hy in die geskiedenis van Israel gedoen het en nou deur sy profeet verkondig weer te gaan doen, maar in oortreffende wyse. Die profeet „idealiseer nie die verlede nie, maar die heilsdade van Jahwe in die verlede word deur sy aanwending van die tradisie tot ligbakens in die duisternis van die hede” (bl. 253). So aktualiseer die profeet die tradisie en ontleen daaraan vir die hede sy teosentriese, teologiese kern; Die Here, die Skepper en die Geskiedenismaker van sy volk, sal ook die chaos van die hede weer ophef en as „Losser” die skepping en geskiedenis herstel.

Hoe belangrik hierdie resultate vir die regte verstaan en gebruik van die Skrif en vir die prediking is, spring in die oog, temeer waar hierdie opvatting nie 'n vantevore opgelegde, klaargekonispiëerde leerstelling of verklaringsprinsipe is nie, maar in 'n moeisame, konsensieuse ondersoek aan die teks self ontleen is.

Metodies is hierdie ondersoek 'n model van kunde en kundigheid. Reeds die eerste paar bladsye met sy verantwoording ten aansien van die beperking van die ondersoek en van die te volge metode bewys die goeie insig en wil in hierdie opsig. En by die behandeling van elke teks en perikoop word daar verdere blyke van gegee. Elke teksgedeelte word tekskrities met die nuutste gegewens (soos die Jesajahandskrif van die Dooie Seerolle) geverifieër, uitnemend (en dikwels met groot verbetering in vergelyking met die gangbare Afrikaanse Vertaling) vertaal waarby gevoeligheid vir woordorde en betekenis skakerings aan die dag gelê word, daarna die Jesajatradisie met dié van die Pentateug en ander Ouetestamentiese geskrifte vergelyk en met behulp van literêr- maar veral styl- en tradisiekritiese gegewens sy inhoud en bedoeling bepaal. Die literatuurkennis van die skrywer is groot, tot op datum en verwerk. Elk van die vyf hoofstukke sluit met samevattende gevolgtrekkings, terwyl nog weer 'n samenvattende hoofstuk van sewe bladsys die gehele betoog afsluit. Gelukkig is ook 'n samevatting in Engels aan die end bygevoeg, sodat die boek ook in die buiteland aandag sal trek.

Slegs enkele foutjies het onder my aandag gekom; in de vertaling van Jes. 41:20 is die woordjie vir *jahdaw* uitgelaat (bl. 51); *berōsj* is 41:19 met 41:19 met denneboom, 55:13 met sipres vertaal; bl. 115 moet Jes. 49:21v. wees 20v.; bl. 183 is 'izzūz tweemaal foutief vir *iizzuz* gedruk; bl. 217, 1ste reël moet gelei wees gely. Dit is jammer dat bo aan die bladsys die nummers van die paragrafe nie aangedui is nie, wat die naslaan baie sou vergemaklik het.

By 'n so veelomvattende ondersoek sal mens oor onderdele wel altyd verskil van opvatting hê. Die vertaling van Ps. 74:16 op bl. 74 lyk my nie geslaag nie; ek sou wil lees: „U het vasgestel ligdraer en son” waarby „ligdraer” chiasies met die nag skyn ooreen te kom, dus wel die maan bedoel (vgl. Gen. 1:10). Ernstiger is my besware teen die verklaring van 48:1, bl. 127 waar die „waters van Jakob” tog seker nie met Volz rampe wat Jakob-Juda-Jerusalem getref het bedoel nie, maar duidelik na die konteks op afkoms slaan; Bentzen is sy groot Jesajakommentaar vergelyk tereg Deut. 33:28 en Ps. 68:27 (moontlik is die opvatting van die Rabbyne en Hieronymus as “semen virile”). Jes. 48:8b slaan m.i. duidelik op Jakob (bl. 128) netsoos Jer. 9:3 (vgl. bl. 136); *bagad* is hier nie die tiperende woord nie maar *pasja^e*, netsoos 43:27 (bl. 130v), en Mal. 3:6 (bl. 127) moet hier ook vergelyk word.

Ook Jes. 50:1-3 lyk my nie gelukkig geëksegetiseer te wees nie (bl. 147 vv.). Ek sou ook hier liever met Bentzen en met Ziegler in die Echterbibel saamstem. Die bedoeling is: daar was geen skeibrief, deur

Jahwe uitgereik nie, en daar was geen skuldeiser aan wie Jahwe sy volk (sy kind) sou verkoop het nie; in die derde reël van vers 1 moet verkoop en verstoot tussen aanhalings gedink: as julle die ballingskap as 'n verstoot en verkoop wil betitel, weet dan dat dit nie van Jahwe uitgegaan het nie, maar dat julle eie sondes die oorsaak daarvan is. Jahwe bly dus vrymagtig om dit weer ongedaan te maak. Die „riviere” in vs. 2 behoef nie op eintlike riviere (hier dan die van Egipte) te slaan nie (bl. 152), die woord kan ook seestrominge aandui, vgl. Ps. 93:3, Jona 2:4 e.e.*

Maar sulke enkele verskille in opvatting verdwyn onder die oorwegende en oorvloedige aantal verklaringe, konstatering en gevolgtrekkinge waarmee mense maar al te graag sy instemming wil betuig. Daar lê 'n rykdom van gegewens en gesigspunte in hierdie arbeid wat nadere bewerking, naspeuring en uitwerking verdien en ons hoop van harte dat Dr. van der Merwe wat met hierdie proefstuk so 'n gelukkige intree in die werkgroep van Outestamentici gemaak het, voort sal gaan met sy wetenskaplike produksie wat, as dit in hierdie gees voortgeset word, vir die teologie van Suid Afrika van uitnemende belang sal blyk te wees.

Onder die twaalf Stellinge wat die proefskrif begelei val 'n drietal op waarin gegewens van Ugarit verwerk is, en die laaste vier wat oor die gevaar 'n fundamentalistiese Skrifbeskouing in Suid Afrika, van die uitverkorenhedsfiguur, van die faal in regte evangelisering van die naturel, en van die verwaarlosing van die filologiese en literêr-histories Bybelonderzoek behartenswaardige dinge sê.

18 Julie 1956

B. GEMSER.

* * *

DR. A. VAN SELMS, *De verscheurde stad*. Oud Jeruzalem waar de Joden niet kunnen komen. Uitg. J. N. Voorhoeve, Den Haag, s.j. 144 bls. Prys f 7.90.

Bevoorreg is die mens wat met so 'n universele kennis van wat hy gaan besoek en sien en dit so paraat tot sy beskikking as wat by Prof. van Selms die geval is, Bybellande en gewyde plekke gaan besoek en daar op eie geleentheid en nie as rondgeleide toeris mag rondgaan. Maar byna ewe bevoorreg is diegene wat met so 'n gids as geleider van sy gedagtes en geestesbeelde die skrywer mag vergesel, self rustig in sy gerieflikste stoel gesete, en hom ongestoord laat vertel van sy bevindinge en indrukke vanaf die helder gedrukte bladsye van hierdie aantreklike boek. Die band alleen reeds, van wit leeragtige materie met goue letters en vinjet, belooft van die beste. Baie en goed tiperende foto's illustreer die geskrewene. Sketskaartjies deur die boek versprei laat die leser hom goue gemaklik oriënteer. Die geheel is beskerm deur 'n keurige omslag met 'n ongewone foto van die suidwestelike hoek van Jerusalem se mure,

*Die perikoop Eseg. 28 (bl. 43v., 46, 49) sou ek wel seker met die paradystradisie van Gen. 2 en 3 in verband wil sien, vgl. HTS III, bl. 199vv.

van dieselfde hand as dié tussen bl. 104 en 105 in groter formaat en iets wyer fokus met sy treffende onderskrif.

Die pakkende opskrifte van die sewe hoofstukke (1. Hoe men er komt; 2. Een gescheurde stad; 3. Het straatbeeld; 4. Heiligdommen van drie religies; 5. Vijftig eeuwen menselijke beschaving; 6. Het landschap; 7. Heden en toekomst in Arabisch Jeruzalem) gee reeds 'n boeiende oorsig oor die inhoud; die nadere samevatting op bl. 142v. maak nog nuuskieriger na wat die skrywer oor so baie verskillende onderwerpe te sê het. Dit verdien aanbeveling om na die lees van die boek die kort inhoudsopgawe deur te gaan en vandaar weer tot 'n tweede lektuur oor gaan.

Die skrywer het die Arabiese gedeelte van die land besoek, dié wat aan die staat Jordanië behoort, in teenstelling met die meeste toeriste wat in Israel rondgelei word. Hy het hom egter nie oorgegee aan die maklike verleiding om, onder die indruk van die ellende in die Arabiese vlugtelingskampe 'n anti-Israel kompleks te ontwikkel nie. Sy behandeling van die vlugtelingsvraagstuk op bl. 130vv. en reeds voorafgaande aanstip daarvan op bl. 50 en 75 bewys dit duidelik. „In Voor-Azië vertegenwoordigt Israel het Westen” (bl. 26) en mens kan alleen sy Westerse erfenis en agtergrond verloën as mens met die Arabiere gemene saak sou wil maak. Dit wil nie sê dat mens daarom alles wat Israel doen sou goedkeur of verheerlik nie. Maar die toestande binne die staat Israel vertoon tog 'n heel wat simpatieker beeld dan die ontsettende primitiviteit wat mens in die Arabiese gedeelte en onder die Arabiese bevolking nog altyd aantref naas 'n Europese vernis by die rykes. Die lees van bls. 26v., 29, 36, 46 (!), 88, 130 en daarnaas bls. 51v., 112, 117v. en 129 is baie instruktief. Merwaardig is daartussen die teologiese waardering van Mohammed en die Islamitiese godsdiens op bl. 77 vv. as 'n aktuele sowel as kerkhistoriese probleem waaraan die Christelike teologie en die Christendom self nie mag verbygaan nie.

Interessant is die baie bladsys aan die Kerk van die Heilige Graf gewy (bl. 59-64), en besonder leersaam die gegewens oor die „Dooie Seerolle” of Qumraanvondste, bl. 95-103. Die ontdekking van 'n reeks nedersettings in 'n lang ry 5 Km. oos van die waterskeiding in 'n gebied wat gewoonlik as halwe of hele woestynterrein beskou is (bl. 113v., 120), is histories en argeologies belangrik. Vir Bybeleksegese en -verstaan is die opmerkings oor die herder, skape en bokke, blomme en vrugbome (bl. 109v., 118v., 120v.) insiggewend. Rake opmerkings oor verhale van onsedelikheid in vreemde stede (bl. 11), die onvermoë van die huidige diplomاسie (bl. 24v.), politieke enclaves (bl. 33v.), Engeland se dubbelsinnige politiek (bl. 36), die verdeeldheid van die Christendom (bl. 47v.) en soos reeds vermeld oor die vlugtelingsvraag en die staat Jordanië bewys hoe gevoelige klankbodem en skerp insig in menselike verhoudinge by die skrywer verenig is. In 'n tweede druk moet op die kaartjie bl. 38

die K vir Klaagmuur nog aangebring word, en op bl. 114 reëls 8 en 9 omgewissel.

Die 16/ wat die boekhandel in Nederland vir hierdie ryke geskrif vra kan elkeen van ons lesers maar gerus daarvoor bestee en dan 'n paar bioskoopbesoeke of sportvertonings daarvoor opgee. Die genot hieraan ontleen is dieper, duursamer en heel wat meer gevarieer.

19 Julie 1956

B. GEMSER.

* * *

Dienstboek voor de Nederlandse Hervormde Kerk, in ontwerp. Uitg. Boeken-
centrum, 's Gravenhage, 1955. 424 bls. Prys f.6.-

DR. A. F. N. LEKKERKERKER, *Kanttekeningen bij het Hervormde Dienstboek*.
Deel I, 140 bls., 1952. Deel II, 108 bls., 1955. Uitg. Boekencentrum,
's Gravenhage. Prys f.3.50 elk.

Hierdie drie boeke ('n derde deel Kanttekeningen word in die Woord Vooraf van deel II aangekondig) is 'n vreugde en skat vir elkeen wie die erediens van die Hervormde Kerke waar ook ter wêreld ter harte gaan. Ons het persoonlik van Ds. Hageman van die Hervorm-Kerk in Amerika verneem en ook in die *Reformed Review* van dié Kerk gelees hoe ernstig die nuwe Dienstboek van die Nederlandse Kerk ook daar in studie geneem is en hoe verblyd hulle is in die liturgiese ontwaking waarvan dit blyk gee. Ons kan nouliks beter geskryfte wens in die hande van ons predikante en kerkraadslede en van elke gemeentelid wat bewus aan die erediens wil meedoen. Die ou kerklike gewoontes en formuliere kry nuwe betekenis, frisheid en inhoud by die lees hiervan en die konstituërende elemente daarvan word in hulle somtyds gewysigde vorm of rangskikking tot nuwe lewe gewek. Waar ook in ons Kerk die liturgiese besef en besinsing met die dag aan betekenis win, sal ons geweldig veel inligting en besieling aan hierdie studies en studieresultaat kan ontleen. Trouens die Dienstboek is nie alleen resultaat van studie nie, maar van 'n kerklike vernuwing, van gebed en wil tot samewerking, van herwonne kerksbesef en geloof en gehoorsaamheid aan die ekumeniese eenheid van die belydende Christenheid.

Uit boektegniese oogpunt is die Dienstboek met sy 424 bladsye in so 'n handige formaat, so sterk en soepel gebind en met drie leeslinte in verskillende kleur voorsien 'n meesterstuk. Ook die Kanttekeningen hanteer allergerieflikst. Die bekende uitgewery van die Nederlandse Hervormde Kerk, Boekencentrum N.V., verdien alle lof vir hierdie produkte. Die pryse waarvoor hulle aangebied word is verbasingwekkend laag.

Die Dienstboek bevat verskillende Ordes van Dienst vir die gebruikelike eredienste van die Hervormde Kerk, die Sondagmôrediens, Sondag-aand-, Doop- en Nagmaalsdienste, Bevestigings van Dienaars van die

Woord, Ouderlinge en Diakens, en Huweliksbevestiging. Selfs Ordes van Diens vir 'n Leerdiens (kategismusprediking), van Dienste waar 'n ander persoon as die predikant voorgaan, vir bevestiging in een van die bedieninge wat met die nuwe kerkorde in kerklike verband ingeskakel is, soos evangeliste, jeugwerkleiers, sosiale werksters, vir uitsluiting uit en wederopneming in die gemeente (wat die ou formuliere van die Ban en wederopneming vervang deur stukke wat veel meer die ware christelike gees van hierdie tugoeffening uitdruk). Verblydend is ook dat daar 'n aparte Orde van Diens vir die Openbare Belydenis van Geloof en toelating van nuwe lidmate tot die Nagmaal opgestel is, waaraan seker ook by ons groot behoefte is, en wat tewens daarvoor kan dien om die omslagtige formulier vir die Doop aan volwassenes te vervang, hoewel ook dit nog in die Dienstboek voorkom. By die Diensorde vir die bevestiging van ouderlinge en diakens is veral die diakenamp veel meer skriftuurlik gefundeer en op die teenwoordige tydsbehoefte uitgebrei.

Daar is 'n groot keuse van Ordes van Diens (of Formuliere) gelaat. So is daar vyf vir die Sondagmôrediens, vyf vir die Doopdiens (met 'n sesde in die Aanhangsel, bl. 372), vyf vir die Nagmaal (dat hierby 'n bekorte formulier vir die Nagmaal met 'n sieke bygevoeg is, sal ons seker ook verwelkom), drie vir die Bevestiging van Dienaars van die Woord en van Ouderlinge en Diakens elk, vier vir die Huweliksbevestiging (met nog een in die Aanhangsel).

Daarna volg omstreeks op die helfte van die Dienstboek die rubriek „Gebeden en Woorden die in de vergadering der gelovigen gebruik word”, waarin eers in die volgorde van die Ordes van Diens (dus van die gewone gang van die eredienste) en daarna in die volgorde van die kerklike jaar 'n skat van tekste, Skrifgedeeltes en gebede gegee word vir die gebruik sowel van die voorgangers in die erediens as van die gewone gemeentelede. Uit die groot gebedeskat van die Kerk van die eeuwe is hier 'n ruime en treffende keus gemaak. Besonder die gebede van Calvyn, Luther, Kohlbrugge en Miskotte het my hierin getref. 'n Versameling gebede vir Kerk en Huis volg, en daarna gebede vir die Huisgemeente, soos die huisgesin hier teologies juis word aangegee; daaronder ook kindergebede, in prosa en poësie, wat seker ook heel welkom is.

Ook 'n orde vir 'n begrafnisdiens is opgeneem, sowel vir in die huis as by die graf. Die ou Sieketroos van van Hille is vervang deur een wat die moderne mens seker meer sal aanspreek, waarin ook weer 'n skat van gebede, van psalm- en gesangverse en (uitnemend) ook stukkie kort gedeeltes uit die Heidelbergse Kategismus opgeneem is.

Twee ordes vir die ingebruikneming (seker beter Protestantse uitdrukking as „inwyding”) van 'n kergebou word gebied, waarvan na ek meen, reeds hier by ons met besondere stigting gebruik gemaak is.

Die “Toelichting” op bl. 359-369 verduidelik sowel die gang van die Ordes van Diens op bl. 7-205 as die Gebede en Woorde vir die ver-

gadering van die gelowiges en ander gebede op bl. 206-358. Ek sou lesers en gebruikers wil aanraai om veral eers hierdie toeligting te lees, om sodoende beter in die Dienstboek tuis te raak. Op bl. 381-420 volg tenslotte Musiek wat by verskillende onderdele van die liturgie gebruik kan word.

Wat ook besonder nuttig is, is die duidelike onderskeiding van die samestellende dele van ons ou en van gewysigde „Formuliere”, waardeur ons veel beter insig in en greep op hulle inhoud verkry. Mens leer so weer allerlei verstaan en waardeer waar mens miskien lang skepties of verleë teenoor gestaan het; so het dit my gegaan met die „Terugwysing van die onboetvaardiges” in ons Nagmaalsformulier, wat in een of ander vorm by al die Ordes van Diens vir die Nagmaal gehandhaaf is en selfs in die gewone Sondagmôrediens ’n vaste element van die Genadever kondiging is (bl. 85, vgl. 232v. en 361). Waardering vir die ou en geëikte groei by die bestudering van die Dienstboek tegelyk met dat die skrik en huiwering vir die nuwe, ongewone (wat dikwels juis die ouere blyk te wees) verdwyn.

Die Kanttekeningen van Dr. Lekkerkerker help besonder veel om die belang en betekenis van die erediens en sy samestellende elemente te verstaan. Die hoofstuk oor Liturgiek in dl. I is insiggewend, en op Bybelse gegewens en kerklike gebruik gegrond. In dl. I word verder al die samenstellende dele van die gewone Sondagse erediens bespreek. Daar sou veel uit aan te haal wees om te laat sien wat ’n skat van suiwere religie in die ou vorme en formulerings bewaard is, en hoe die bestudering van die geskiedenis van die liturgie ons gebruiklike sekerhede somtyds heeltemal onderstebo gooi en ons geëikte vorme as modernistiese nuwig-hede blootstel.

Die IIde deel van die Kanttekeningen is grotendeels gewyd aan die Ordes van Diens vir die Heilige Doop. ’n Besonder nuttige hoofstuk hier is die oor „Het goed recht van de kinderdoop”. Misvattinge van die Doop soos voortkomende uit die Kuyperiaanse leer van die veronderstelde wedergeboorte word in die verskillende ordes nog sterker afgewys as dié van Karl Barth. Noukeurige lesing van hierdie deeltjie asook van die voorgestelde Doopordes en -gebede verskaf ’n skat van gedagtes om die Kinderdoop, sy grond en heerlikheid beter te verstaan en aan te voel. Ons hoop ten seerste dat Dr Lekkerkerker voort sal gaan met die liturgiese arbeid van die Hervormde Kerk van Nederland op hierdie wyse te belig en te verduidelik.

Hoe hierdie arbeid en voorlopige resultate soos in die Dienstboek aangebied verstaan moet word, sê die Inleiding van die boek self namens die Generale Synode van die Kerk ten duidelikste. Dit word ’n ontwerp genoem, en die Kerk sal geruime tyd in die geleentheid gestel word om dit in die praktyk te toets. En met instemming word na die woorde van Luther uit 1525 in gelyke verband verwys: „Voor alles versoek ek vriendelik, selfs om Gods wil, dat almal wat hierdie orde van diens van ons wil

navolg, om daarvan geen dwingende wet te maak of iemand se gewete daarmee te verstrik of te vang nie, maar om die na Christelike vryheid te gebruik . . . en tog tegelyk in liefde daarna te streef om van enerlei gesindheid te wees, soos alle Christene enerlei Doop en enerlei Nagmaal het”.

16 Julie 1956

B. GEMSER.

* * *

Bijbelse Dagboekje, bewerk na de leesrooster „Een jaar met de Bijbel” opgestel deur het Nederlands Bijbelgenootskap. Kolibri-reeks. Boekencentrum N.V. 's Gravenhage, 1955. 296 bls. Prys f. 2.50.

Ochtendwijing 1956. Een hulp voor dagelykse Bijbellezing. In opdracht van de Raad voor het Jeugdwerk te Amsterdam uitgegeven deur Boekencentrum N.V. te 's Gravenhage. 12 bls. Prys f. 1.40.

Hierdie twee dagboekies kan hartelik aanbeveel word, sowel om hul keurige en handige voorkome en formaat en lae prys as veral om hulle inhoud. In die eerste volg die oordenkings van ongeveer 24 reëls elk met pakkende opskrifte, skrifperikoop, teks en sluitend met 'n aanwysing van psalm of gesang die kerklike jaar in soveel moontlik deurgaande lesing van Bybelboeke of gedeeltes daarvan. Die Regsiter agterin vermeld die Bybelgedeeltes in die volgorde van die Bybelboeke, wat die naslaan vergemaklik en waaruit blyk dat Ou en Nuwe Testament ongeveer eweveel aandag kry. Uiteraard is daar verskil in treffendheid van die oordenkings, wat egter almal die voordeel het dat hulle meer teksverklaring en dus Skrifgetuienis as persoonlike toepassing en dierbaarheid bevat. Name van die medewerkers word nie genoem nie. Dit is wel die geval in die tweede geskrif „Ochtendwijing”, waar twaalf medewerkers vermeld word wat elk vir 'n halwe maand se oordenkings verantwoordelik is. 'n Besonderheid van hierdie boekie is ook dat eweëns agterin kort inleidings gegee word op die Bybelboeke waaruit perikope en tekste geneem is en 'n reeks gebede vir oggend en aand en die sewe weekdae tegelyk met onderwerpe van voorbede. Hier word inderdaad die „huisgemeente” openbaar waarvoor ook die Hervormde Dienstboek so veel belangstelling toon. Elke week het sy teks en lied, elke Sondag sy eie perikoop en oordenking, terwyl op ander weekdae deurlopende Skrifperikope gebied en behandel word, met opgaaf van ander perikope vir die aand. Die oordenkings is besonder kort, ongeveer 12 reëls elk; maar mens verbaas en verheug jou daaroor dat in so weinig woorde soveel kernagtigs en aktueels gesê kan word.

16 Julie 1956

B. GEMSER.

P. J. N. SMAL, *Die Universalisme in die Psalms*. Academisch Proefschrift, Vrije Universiteit te Amsterdam. Uitg. J. H. Kok, Kampen, 1956, 235 bls. Prijs f 6.90.

Met hierdie proefskrif het Ds. Smal, by ons welbekend as student aan die Universiteit van Pretoria, later ook as predikant by een van die gemeentes van die Ned. Herv. of Ger. Kerk van Groter Pretoria en as tydelike dosent van Afd. B. van die Teologiese Fakulteit, na vier jaar oorsese studie welverdiend sy doktorsgraad in die Godgeleerdheid verkry. As mens enigszins bekend is met die verlerlei moeilikhede wat Ds. Smal te oorwinne gehad het tydens sy verblyf in die buiteland, is 'n gelukwens vir die welvolbragte taak des te meer op sy plek. Waar die uitgesproke doel van ons Studies is „die bevordering van die Bybels-Reformatoriese Teologie in Suid-Afrika” kan ons ons blydskap uitspreek oor hierdie bydrae tot die eksegetiese en bybels-teologiese arbeid waarmee die Afrikaanse teologiese literatuur verryk is en aan die jong doktor 'n lang en vrugbare werksaamheid in die ry van Outestamentici toewens.

In die Inleiding definieer die skrywer eers die begrip Universalisme wat hy in tweërlei sin gebruik, in pregnante sin as die universalisme van die genade, waardeur die heil nie tot Israel beperk is nie maar ook die ander volke daarin mag deel, in ruimer sin as die voorstelling dat die mag van die God van Israel nie tot Israel beperk is nie maar Hy Hom ook met die ander volke bemoei in gerig en genade en openbaring. Daarby betrek die skrywer sy ondersoek ook tot die teengestelde van universalisme, d.i. partikularisme, wat hy ook weer in twee onderskei, nl. die partikularisme „in bonam partem” waaronder die uitverkiesing (veral tot diens) van Israel en die verbond met hierdie volk verstaan word en die „in malam partem” waaronder verstaan word die beperking van die religieuse goedere tot die bepaalde volk, die vereenselwiging van God se saak met die van Israel, wat *qua talis* seker sou kan wees van die hulp van God. Deur hierdie breë, enigszins vloeiende begripsbepaling is dit duidelik dat die studie meer omvat as wat die titel uitdruk, en dat daar gevaar is vir minder skerpe onderskeidinge, minder duidelike aanvoel van teenstellinge en spanninge in Israel en die Ou Testament en minder klare wins vir die verstaan van Israel se godsdienstige strijd en oorwinning (of nederlaag). Ook in sake die tweede punt van die Inleiding, dat van pogings tot datering van die Psalms afgesien word (dit kom selfs nie tot rubrisering van gelykgestemde Psalms nie) en dat in die samevattende slotbeskouings „kriskras uit die Pss. siteer” word (bl. 15), moet opgemerk word dat sodoende groot gevaar geloop word dat die historiese element in Israel se Godsopenbaring en daarmee die insig in sy betekenis te kort gedoen word. Die betekenis van die studie vir die *historia revelationis* is daardeur gering; as duidelike „tydlose” sistematiesing van Outestamentiese gegewens oor die betrokke onderwerpe, soos die laaste hoofstuk, bl. 206-228 gee het dit beslis verdienste (besonder afd. 5., bl. 209v., oor die eties-religieuse bepaaldheid van die

band tussen Jahwe en Israel is belangrik vir die regte verstaan van die „partikularisme”).

Ongetwyfeld het die proefskrif ook sy waarde as eksegetiese werkstuk. In die groot middestuk, hoofstuk II van 190 bladsye, word 55 Psalms aan 'n eksegetiese ondersoek onderwerp, veral dié verse daarvan wat op die onderwerpe van die proefskrif betrekking het. By die eksegetiese word uitvoerig met die standaardwerke op die gebied van die Psalmverklaring rekening gehou asook meermale monografieë en tydskrifartikels bespreek. Geloof moet word dat die skrywer in sy uitvoerige weergawe van ander ondersoekers se menings daaraan alle reg doen; hy is dikwels sterker en uitvoeriger in sy bestrydings as in sy eie posisiestelling en bewysvoering (vgl. bv. sy bespreking van *elohim* in Ps. 82 waar by 'n bespreking en bestryding wat 11 bladsye beslaan, slegs 11 reëls met 'n opsomming van 'n bonte ry tekste, bl. 136, moet volstaan om eie opvatting te adstrueer en te staaf). By menige psalm en vers vra mens hom af wat sy bespreking eintlik met die onderwerp van die proefskrif te doen het en lyk dit of 'n soort eksegesedwang en -drang hom van die ondersoeker meester gemaak het, wat 'n ongevaarlike maar ook tyd- en ruimterowende aberrasie is, al verhoog dit miskien die gebruikswaarde van die boek as naslaanwerk vir die eksegeet. Die skrywer se eksegetiese is gewoonlik behoudend en gezond-nugter; teksemendasies word selde voorgestel, al kan 'n sewetal opgemerk word (Ps. 8:2, 33:7, 65:9, 72:9; 87:5, 99:4, 139:16); invloed van algemeen oud-oosterse mitologiese spraakgebruik word nie geheel ontken nie (vgl. by Ps. 19:5-7, 48:3, 72:8). Die „troonsbestygingsformule” *Jahwe malak* word goed vertaal en verstaan (bl. 147, 153), al word van 'n kultiese fees afgesien. Ps. 110 is volgens die skrywer (en sy promotor, Prof. N. H. Ridderbos) die enigste direkte Messiaanse psalm! (vgl. ook Stelling IV; aangaande die gebruik van Jesus van die veronderstelde Davidiese outerskap van die ps. het die skrywer die opvatting in Tekst en Uitleg bl. 104v. gegee verwaarloos, origens menimaal van die deeltjie gebruik gemaak).

By die vele verse en ook wel psalms wat die skrywer behandel sonder dat hulle direkte betrekking op sy onderwerp het, val dit te meer op hy heel wat ander psalms en psalmsverse nie vermeld nie; ek het 'n 24-tal psalms gevind waar die onderhawige kwessie wel degelik gevind word en wat tog nie in die eksegetiese hoofdeel voorkom nie; as opmerklikste noem ek Ps. 37 (as ons i.p.v. „land” telkens „aarde” vertaal soos die Afrikaanse Bybel), 57:10vv., 60, 76:9-13, 83:17, 19, 89:6-13, 23-28 (!), 93, 118:10vv., 136, 138:1v., 4v., 150:6.

In die Konklusie is baie verdienstelike uiteensettings; naas die reeds genoemde verwys ek na bl. 223 waar erken word dat van aktiewe sending-saksie by die psalmiste geen sprake is nie, bl. 224 waar die drieërlei wyse van uitbreiding van die Godsryk verduidelik word, bl. 228 waar op die verskil van Ou en Nuwe Testament gewys word. Die ekskurs oor die vraag of die huidige volk Israel nog as die uitverkore volk beskou moet

word, bl. 226-228, was onnodig en is by sy vrywel verwaarlosing van Rom. 9-11 heeltemal ontoereikend.

Van die 21 Stelling wat die boek vergesel is daar heel wat interessante, vir Bybeleksese (IV en V), oor S.A. pers (XII), oor ons psalm-melodieë (XIV, XV), wysiging van Formuliere (XVI), ewangelisasie en sending (XVIII, XIX) en immigrasie (XXI), met die meestes waarvan mens graag sy instemming betuig.

13 Julie 1956

B. GEMSER.

* *

DR. M. C. SMIT, *Het Goddelijk Geheim in de Geschiedenis*, KAMPEN 1955. 34 bladsye, prys in Nederland fl.25.

Het Goddelijk Geheim in de Geschiedenis is die rede wat Dr. M. C. Smit uitgespreek by sy ampsaanvaarding as Hoogleraar in die Geskiedenis van die Middel Eeue en in die Teorie van die Geskiedenis aan die Vrije Universiteit te Amsterdam op 27 September 1955.

In 'n wysgerig-theologiese betoog vra die skrywer aandag vir die "transmundane relatie" waarin God die mens én die geskiedenis opneem. Dit is vir die historikus belangrik om die werklikheid van die geskiedenis nie net te benader vanuit die gewone „wêreldlike gebeurtenisse" nie, maar om ook die relasie met en tot God in ag te neem. Die probleem bly egter, soos Prof. Den Boer dit in sy boekie „Benaderbaar verleden" gestel het, dat die historikus nie anders kan as om sy eie oortuiging, wat agter sy geskiedskrywing lê, ook uit te spreek nie. Daarom bly dit 'n ope vraag wetenskapliker is om te sê: Leiden was in 1574 in die hoogste nood en toe het 'n groot storm opgesteek, of om te sê: Leiden was in 1574 in die hoogste nood en toe het God deur middel van 'n storm uitreding gebring.

Die skrywer maak egter beslis beswaar teen die gewoonte om in bepaalde los gebeurtenisse in die geskiedenis „Gods hand" te sien. Aan die ander kant verwerp die skrywer ook die gedagte dat die historikus hom van 'n oordeel oor Gods handele in die geskiedenis sal onthou. „God moet niet blijven buiten onze affirmaties van het concrete" (blz. 31).

By hierdie oortuiging van die skrywer kom mens dan natuurlik tereg op die terrein van die theologiese oriëntering en van die subjektiewe waardering en dan hang die geskiedskrywing daarvan af hoe nugter ons die „transmundane relatie" benader. 'n Doornike kwessie.

Ten besluite, 'n interessante geskrif, wat alhoewel dit soms aan helderheid ontbreek, beslis ook by die nie-historici aanbeveel kan word.

A. D. PONT.

Ontmoeting in Dordt, deur DR. H. J. WESTERINK. Uitgegee deur J. H. KOK, Kampen.

Die verskyning van hierdie werkie is 'n teken van die na-oorlogse tyd in Nederland. Daar het 'n kentering ingetree op meer as een terrein en ook op die godsdienstig-kerklik gebied. Wat voor die jongste wêreldoorlog, na die mens gesproke, onmoontlik was, het tydens die besetting van Nederland en daarna deur die werking van die Gees van God moontlik geword.

Nie alleen het die eeue-oue Herv. Kerk aldaar met sy „doorbraak” 'n vernuwing ondergaan en is die ou rigtingstryd deurbreek en moes dit plek maak vir die modaliteite nie, waarby nie alleen 'n nuwe benaming in die plek van die ou benaming gekom het nie, maar ook die verhouding van die modaliteite, of wil u rigtinge, tot mekaar vernuut is, maar ook het daar verandering ingetree in die verhouding van die verskillende kerke onderling.

Die afskeiding van 'n deel van die Geref. Kerk wat uitgeloop het op die stigting van die Geref. Kerke onderhoudende art. 31 van die Dordse Kerkorde, en ook die vereniging tussen die Herv. Kerk en die Geref. Kerke in Hersteld Verband, het meegehelp om die ou barrières tussen die kerke te deurbreek en 'n nuwe verhouding moontlik te maak. Die afskeiding het die Geref. Kerke 'n noot laer laat sing en die geleentheid geskep vir verootmoediging, terwyl die vereniging die Herv. Kerk gehelp het om sy vertrouwe terug te win en sy volle taak te aanvaar as Christus-belydende Volkskerk.

Van hierdie veranderde verhouding getuig hierdie publikasie. Dis immers 'n ondersoek na die vraag of die twee onderskeie kerke mekaar nie weer kan vind nie en so ja: hoe en waar? Want, so stel die skrywer dit in sy ondersoek, „we zyn allebei een bepaalde richting uitgetrokken.” Daarom die ondersoek om na te gaan of nie „uit gewoonte gescheiden” gehou word, „wat in Christus een is en op aarde ook een kan zijn.” (bl.103)

In sy ondersoek bepaal dr. Westerink hom tot verlede, hede en toekoms.

Uit die *verlede* toon hy die kerklike toestande en sienswyses aan gedurende die vorige eeu in Nederland tot om en by die Doleansie.

Uit die *hede* laat hy ons sien wat daar gedink en geskryf word oor die probleem van die verhouding van die twee onderskeie kerke tot mekaar vanaf die tyd van Hoedemaker tot vandag toe.

In die derde deel, wat oor die *toekoms* gaan, beluister hy die stemme, soms hartstogtlik, wat opgaan vir kerklike eenheid en veral merkbaar onder die jongeres is.

Die waarde van sy benadering van die vraagstuk lê vir ons veral in sy objektiewiteit. Hy laat sy lesers nie alleen hoor wat van die kant van sy eie kerk, die Gereformeerde, gesê word nie, maar ook wat die mening is van vooraanstaande leiers onder die geleedere van die Herv. teoloë.

Hy kom tot die slotsom dat die skeiding eintlik net *deur Dordt* bepaal word en sy oplossing is dat juis in Dordt Hervormdes en Gereformeerdes mekaar moet vind.

Dit was prof. Haitjema wat jare gelede dit as sy mening gegee het dat daar twee lyne in die Reformatoriese teologie is, wat parallel loop vanaf die Hervorming tot op ons tyd. Die een is die strakkere lyn wat vanaf Calvyn loop oor Voetius, en Dordt, oor Afskeiding en Doleansie, oor die sinode van Assen en die Vrye Universiteit tot op vandag. Die tweede lyn is minder strak, minder reglynig. Dit begin by Calvyn en loop dan oor die Nederlandse Geloofsbelofenis, en die Heidelbergse Kategismus, oor Hoedemaker en die Verband tot Kerkherstel deur tot op vandag.

Miskien sien ons dit goed as ons meen dat die Geref. Kerke, ondanks die beklemtoning van die ontmoeting in Dordt deur dr. Westerink, tog besig is om sy lyn om te buig, sodat op Gods tyd eindelijk die twee parallelle lyne mekaar sal raak. Die strakke lyn is reeds deur dr. Schilder en sy meestanders oorgeneem uit die hande van die kerke van die Doleansie en sal dan seker deur e.g. in die toekoms strak gehou word.

Om Dordt dan as „sine qua non” te stel vir die ontmoeting tussen Hervormdes en Gereformeerdes vind ons die fout by dr. Westerink c.s. Waarom word in die plek van Dordt nie gestel die Heidelbergse Kategismus of al drie die Formuliere van Enigheid nie? Waarom juis die reglynigste van die drie belydenisskrifte? Is dan die Dordtse Leerreëls dié uitstaande leerboek van albei, Hervormd sowel as Gereformerd? Is dit nie juis die Heidelbergse Kategismus wat deur albei kerke as die meeste van die drie beskou word nie?

Daarom as die ontmoeting in Dordt nie wil vlot nie, waarom dan nie die ontmoeting in Heidelberg nie? Moontlik sal dan veel eerder in sig kom wat deur so baie beoog word wat vir die ekumene voel.

Hierdie werkie prikkel tot nadenke en behoort geles te word.

JOH. DREYER.